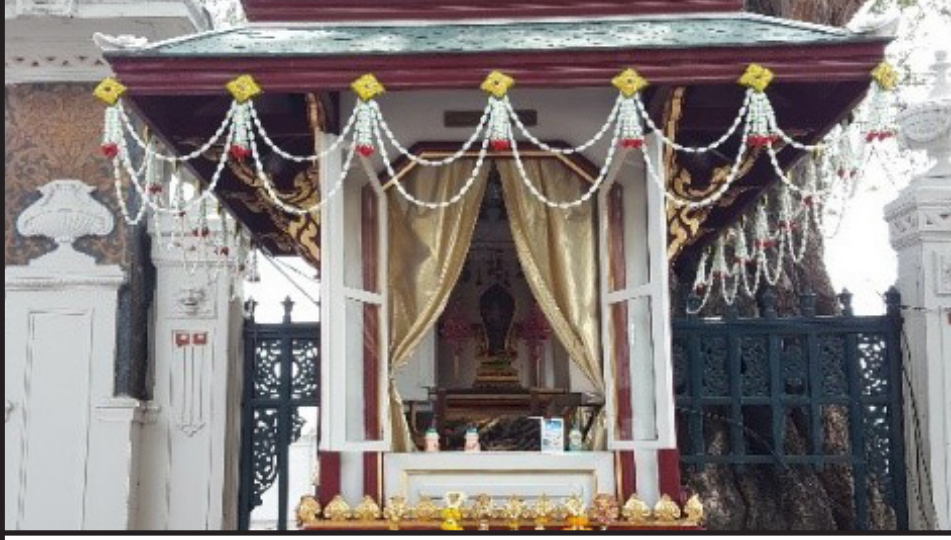

04

ตำนานครูปะกำ: การบอกเล่ามูลเหตุกำเนิดสรรพสิ่งและตำราพฤฒิบาศ

Khru Pakam Myth: The Tales of the Origination of Things and Tamra Phruetthibat

Received: January 24, 2022 | Revised: April 24, 2022 | Accepted: May 3, 2022

วริศรา โกรทินธาคม*

Warisara Grotintakom

* นักวิชาการอิสระ อีเมล: e_va15@hotmail.com
Independent Scholar. email: e_va15@hotmail.com

บ ท คั ด ย่ อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏในตำนานครูปะกำ โดยวิธีการศึกษาเริ่มจากการสำรวจต้นฉบับเอกสารโบราณที่เป็นหมวดตำราคชกรรมของหอสมุดแห่งชาติทั้งหมด จากทั้งหมด 60 ฉบับ พบฉบับที่มีเนื้อหาตำนานครูปะกำจำนวน 1 ฉบับ ซึ่งปรากฏอยู่ในตำราชื่อ ตำราคชกรรม เอกสารเลขที่ 109 มัด 12 จากนั้นจึงทำการปริวรรตจากภาษาไทยโบราณมาเป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้วจึงศึกษาเนื้อหาในด้านมูลเหตุหรือที่มาเรื่องต่างๆ ตามที่ปรากฏในเอกสารโบราณดังกล่าว รวมถึงเชื่อมโยงไปสู่ตำราพฤฒิบาศ และคัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง

ผลการศึกษาพบว่า มูลเหตุหรือที่มาของการกำเนิดสิ่งต่างๆ ในตำนานการกำเนิดครูปะกำนั้น แบ่งได้เป็น 4 อย่าง ได้แก่ 1) มูลเหตุของการเกิดช้างเอกทันต์ 2) มูลเหตุของการเกิดสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ 3) มูลเหตุของพิธีกรรมทางพฤฒิบาศ และ4) มูลเหตุของการเกิดครูปะกำทั้ง 4 นอกจากนี้ มูลเหตุดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงไปสู่ตำราพฤฒิบาศซึ่งสะท้อนให้เห็นเรื่องการสร้างสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางพฤฒิบาศ และการดูสถานที่เพื่อสร้างสถานที่ประกอบพิธีได้อีกด้วย อีกทั้งตำนานการกำเนิดครูปะกำยังเป็นตำนานอันมีที่มาจากคัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง ของคติพราหมณ์ยิ่งแสดงให้เห็นว่าตำนานการกำเนิดครูปะกำอันมาสู่การเป็นตำราพฤฒิบาศนั้นได้รับอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ตำนานครูปะกำ, มูลเหตุ, ตำราพฤฒิบาศ

Abstract

This purpose of this article is to study the content appearing in Khru Pakam myths, beginning by surveying 60 ancient original manuscripts in the Tamra Khotchakam (Elephants Studies) section of the National Library. A manuscript containing a Khru Pakam myth was found, appearing in the book named *Tamra Khotchakam* (document number 109, sheaf 12). After that, the ancient Thai language was transliterated to current Thai language, and then the origins or provenances were studied as they appeared in the ancient manuscript, including connections to the Tamra Phruetthebat and 20 Avatars of Vishnu myths.

It was found that the origins or provenances of the Procreating Khru Pakam myth could be categorized under 4 origins: 1) the origin of the procreation of Ekathanta elephant 2) the origin of procreation of sacred things 3) the origin of the Phruetthibat ceremony 4) the origin of all 4 Khru Pakams. In addition, the origin can connect to Tamra Phruetthibat which illustrates how to build the place for Phruetthibat ceremony and how to look for the location to build it too. Moreover, the myth of Khru Pakams origin is based on the 20 Avatars of Vishnu myth of Brahmin. It indicates that Khru Pakam myth which led to Tamra Phruetthibat was truly influenced by belief in Hinduism.

Keywords: Khru Pakam myth, procreation, Tamra Phruetthibat

บทนำ

ตำนาน (myth) ถือเป็นวัฒนธรรมความเชื่ออย่างหนึ่งของมนุษย์ ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 462) ให้ความหมายของคำว่า ตำนาน ไว้ว่า เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวนมนานที่เล่ากันสืบๆ มา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์สยาม เป็นต้น ในขณะที่มุมของนักคติชนวิทยา ศิราพร ณ ถลาง (2552: 275) ให้ความหมายคำว่า ตำนาน ในทางคติชนวิทยาว่าหมายถึง เรื่องเล่าประเภทที่อธิบายการกำเนิดของสรรพสิ่ง เช่น กำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ กำเนิดสัตว์ หรือพืช เป็นต้น รวมทั้งเป็นเรื่องเล่าที่อธิบายที่มาของพิธีกรรมความเชื่อในสังคม myth จึงมีลักษณะเป็น sacred tale หรือ sacred narrative ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาของแต่ละกลุ่มชน ตัวละครใน myth มักเป็นพระเจ้า เทพเจ้า เทวดา ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ เช่นเดียวกับ OU MAN (2561: 48) ที่ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า ตำนาน หรือ myth ในแง่มุมของคนไทยว่า ส่วนใหญ่จะเรียกเรื่องราวเก่าแก่ที่แต่งขึ้นทั้งที่เป็นเรื่องเล่าต่อๆ กันมาในอดีตเพื่ออธิบายเรื่องราวอันเกิดจากจินตนาการและความรู้สึกนึกคิดของคนสมัยโบราณ เช่น ตำนานสร้างโลก ตำนานพระแม่โพสพ ตำนานจามเทวีวงศ์ เป็นต้น

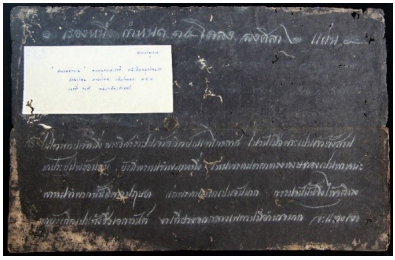
ตำนานการกำเนิดครูปะกำ นับว่าเป็น myth อย่างหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากคติพราหมณ์จากอินเดีย ซึ่งมีเทพเจ้าเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

และมีความสัมพันธ์กับมนุษย์โลก และมีเนื้อหาบอกเล่าความเป็นมาก่อนที่จะก่อกำเนิดเป็นครูปะกำทั้ง 4 ผู้ซึ่งเป็นบรมครูสูงสุดทางคชศาสตร์ นอกจากนี้เนื้อหาในตำนานน่าจะสามารถเชื่อมโยงไปสู่พิธีกรรมทางพฤฒิบาศได้ ดังนั้นจึงสนใจที่จะศึกษามูลเหตุการกำเนิดสิ่งต่างๆ ในตำนานการกำเนิดครูปะกำ และศึกษาเชื่อมโยงตำนานครูปะกำกับตำราพฤฒิบาศ

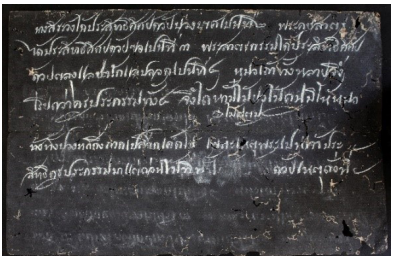
1. ตำนานครูปะกำกับหลักฐานการปรากฏในตำราคชกรรมฉบับหอสมุดแห่งชาติ

เนื้อหาตำนานการกำเนิดครูปะกำ ปรากฏในเอกสารโบราณที่เก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก หมวดสัตวศาสตร์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งมีชื่อว่า ตำราคชกรรม เป็นหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 109 มัดที่ 12 ขนาดความกว้าง 12 เซนติเมตร ยาว 36 เซนติเมตร และหนา 1.5 เซนติเมตร จำนวนหน้า 20 หน้าสมุดไทย (ตำราคชกรรม เลขที่ 109, ม.ป.ป.) ใช้เส้นดินสอในการบันทึกด้วยตัวอักษรไทยเป็นภาษาไทย ไม่ได้ระบุศักราช เมื่อพิจารณาจากตัวอักษรพบว่าเป็นตัวอักษรที่อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการเขียนเนื้อหาหน้าละ 4 บรรทัดสม่ำเสมอตลอดทั้งฉบับ แต่ปรากฏการเขียนขนาดตัวอักษรไม่สม่ำเสมอกัน ดังภาพที่ 1-3

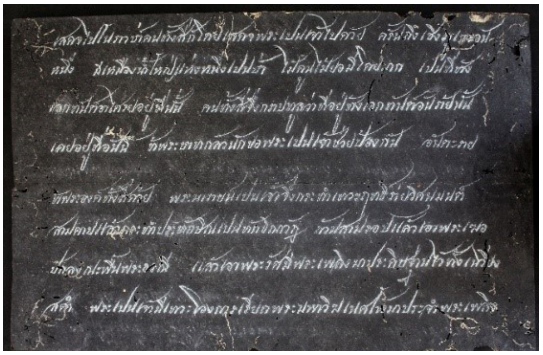
นอกจากนี้ยังพบการใช้ตกแทรก คือเครื่องหมายกากบาทเล็ก (+)

ภาพที่ 1 ตำราคชกรรม เลขที่ 109 มัดที่ 12

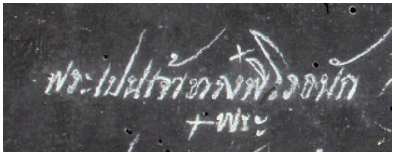
ภาพที่ 2 ตำราคชกรรม เลขที่ 109 มัดที่ 12

ภาพที่ 3 ตำราคชกรรม เลขที่ 109 มัดที่ 12

เขียนแทรกระหว่างบรรทัดเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีคำหรือข้อความบางส่วนตกหายไปไม่สมบูรณ์ ปรากฏอยู่ทั้งหมด 4 ที่ ใน 3 หน้าสุดท้ายของสมุดไทย ดังตัวอย่าง คำว่า “พระ” เป็นข้อความว่า “ทรงพระพิโรธนัก” ในภาพที่ 4 คำว่า “เรียก” เป็นข้อความว่า “แล้วตรัสเรียกคนทั้งสี่” ในภาพที่ 5 เป็นต้น

เนื้อเรื่องย่อของตำนานครูปะกำ กล่าวถึงพระอิศวรได้มีเทวโองการ

ภาพที่ 4 ตำราคชกรรม เลขที่ 109 มัดที่ 12

ภาพที่ 5 ตำราคชกรรม เลขที่ 109 มัดที่ 12

ให้พระนารายณ์ลงมาปราบช้างเอกทันต์ที่มีฤทธิ์มากดุร้ายนัก ในระหว่างการเดินทางตามหาช้างเอกทันต์ พลันพบกับชาวนาทั้งสี่ที่มีชื่อว่า โภควันดี สิระวัง คชศาสตร์ และศาสตรกรรม ชาวนาทั้งสี่จึงขอติดตามพระนารายณ์เพื่อกระทำการคชกรรมด้วย แต่เมื่อใกล้บริเวณที่ช้างเอกทันต์อยู่ชาวนาทั้งสี่ไม่กล้าเข้าใกล้ พระนารายณ์จึงร่ายวิษณุมนต์กำหนดบริเวณเพื่อให้คนทั้งสี่นั่งสังวัทยายมนต์พฤฒิบาศอยู่ในนั้น พระนารายณ์จึงกระทำเทวฤทธิ์เรียกเทวดาอารักษ์ให้ไปต้อนช้างเอกทันต์รวมทั้งช้างในป่ารวมกัน ช้างที่ถูกต้อนมาเหล่านั้นถูกมัดด้วยบาศอุรุเคนทร์ และถูกส่งไปเป็นพาหนะของพระอินทร์ จากนั้นพระนารายณ์จึงมอบตำราพฤฒิบาศแก่คนทั้งสี่เพื่อเป็นปะกำทำหน้าที่ปราบช้าง และสอนคชกรรมต่อไป

2. ตำนานครูปะกำกับการบอกเล่ามูลเหตุการกำเนิดสรรพสิ่ง

การวิเคราะห์เนื้อหาตำนานครูปะกำ ในตำราคชกรรม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พบว่า มีการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการกำเนิดสิ่งและพิธีกรรมที่สำคัญ ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 เรื่อง ดังนี้ 1) มูลเหตุของการเกิดช้างเอกทันต์ 2) มูลเหตุของการเกิดสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ 3) มูลเหตุของพิธีกรรมทางพฤฒิบาศ และ 4) มูลเหตุของการเกิดครูปะกำ ทั้ง 4 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 มูลเหตุของการเกิดช้างเอกทันต์

การเกิดช้างเอกทันต์ เกิดมาจากความคิดและการกระทำในสิ่งที่ไม่ดี ได้แก่ ความอิจฉาริษยาของพรหมจำพวกหนึ่ง จากความคิดและการกระทำนั้นส่งผลให้เกิดการกระทำที่เรียกว่า “กรรม” ในที่นี้ได้แทรกคติธรรมตามหลักของศาสนาพุทธ สอดคล้องกับพระมหาชลัน ภูริวฑฺฒโน (2561: 71) ได้กล่าวในบทความเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วิบากกรรมของบุคคลที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท” ไว้ว่า กรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา และกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ด้วยเจตนาและ

การกระทำที่ไม่ดีดังกล่าวจึงทำให้พรหมองค์นั้นมาเกิดเป็นช้างเอกทันต์ซึ่งมีนิสัยดุร้าย อันธพาล ทำความเดือดร้อนไปทั่วทั้งสามโลก ดังข้อความต่อไปนี้

> "...มีพรหมจำพวกหนึ่งเห็นพรหมธาดาทรงหงส์ทองเป็นพาหนะ**พรหมจำพวกนั้นมีความริษยาแก่พรหมธาดาเป็นอันมาก กรรมอันนั้นจึงได้จุติลงมาบังเกิดเป็นช้างชื่อเอกทันต์** งาเดียวงอกกลางเพดานมีอำนาจมาก จะแทงเงาแลรอยเท้า มนุษย์แลสัตว์ทั้งหลายก็ถึงแก่มรณภาพสิ้น..." (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในคติพราหมณ์ของคนไทยที่เชื่อเรื่องเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ตามคติตรีมูรติ ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ (พระวิษณุ) และพระอิศวร (พระศิวะ) พระอิศวรสถิต ณ เขาไกรลาส ส่วนพระนารายณ์สถิตอยู่ในเกษียรสมุทรและเป็นเทพเจ้าที่คอยพิทักษ์รักษาปราบเภทภัยนานาให้แก่มวลหมู่มนุษย์บนโลก ดังข้อความที่มีเนื้อหากล่าวว่า พระอิศวรได้ทราบถึงเรื่องช้างเอกทันต์ที่ลงมาเกิดยังโลกมนุษย์นั้นได้ทำความเดือดร้อนไปทั่วทุกสารทิศ จึงมีเทวโองการเชิญพระนารายณ์ที่บรรทมอยู่ในเกษียรสมุทรให้มาช่วยปราบช้างเอกทันต์ ดังข้อความต่อไปนี้

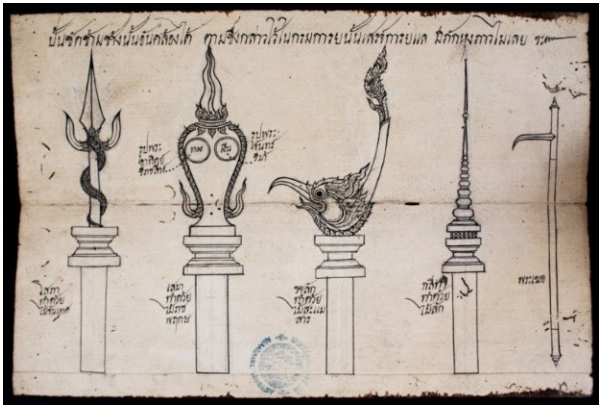
> "ในไตรดายุคหนึ่ง **พระอิศวรเป็นเจ้าสถิต ณ เขาไกรลาศ** ในวันเมื่อ**พระเป็นเจ้าทั้งสาม**มาประชุมพร้อมกัน.....จึงพระนักสิทธิทั้งหลาย มีฤษีจุฬามหาพรหมเป็นต้น ปรึกษาพร้อมกันแล้ว จึงขึ้นไปเฝ้าพระอิศวรเป็นเจ้า กราบทูลประพฤติเหตุทั้งปวง พระอิศวรเป็นเจ้าจึงมีเทวโองการให้เทพยดาทั้งสองอันมีนามปรากฏชื่อว่าจัตุบทจัตุบาท ไปเชิญเสด็จ**พระนารายณ์เป็นเจ้าในเกษียรสมุทร**มา ณ เขาไกรลาศ จึง**พระอิศวรเป็นเจ้ามีเทวโองการประสาทพร ให้พระนารายณ์ลงมาปราบอสูรเอกทันต์**..." (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

2.2 มูลเหตุของการเกิดสิ่งของศักดิ์สิทธิ์

เนื้อหาในตำนานครูปะกำได้กล่าวถึงเครื่องมือในการจับช้างหรือคล้องช้าง ซึ่งมีคติอันเกิดจากเทพเจ้า อันได้แก่ พระนารายณ์เป็นผู้แสดงอิทธิฤทธิ์และบันดาลเทพอาวุธออกมาด้วยอาศัยพลังจากจักรวาลธรรมชาติและสัตว์ ดังข้อความต่อไปนี้

> "...พระนารายณ์เป็นเจ้ารับเทวโองการแล้วจึงกระทำด้วยเทวฤทธิ์ประดิษฐานให้กรเป็นหกกร ทรงเทพอาวุธหกอย่างอย่างหนึ่งเอากำลังพระอาทิตย์พระจันทร์มากระทำให้เป็นเทพอาวุธอันชื่อว่า**เสมา** อย่างหนึ่งเอากำลังพระเพลิงพระคงคากระทำเป็นเทพอาวุธชื่อว่า**โสภา**อย่างหนึ่งเอากำลังพระยามงคลสุบรรณมากระทำเป็นเทพอาวุธชื่อว่า**ชาลัก** อย่างหนึ่งเอากำลังเขาพระเมรุมากระทำเป็นเทพอาวุธชื่อว่า**ตรี** อย่างหนึ่งเอากำลังพระยานกอินทรีย์ อันชื่อว่าท้าวศรีพิลาไลยมาเป็นเทพอาวุธชื่อว่า**พระเฆอ** อย่างหนึ่งเอาพระยาอนันตนาคราชมากระทำเป็น**บ่วงบาศ** แล้วพระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จลงมามนุษย์โลก..." (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

จากข้อความข้างต้น เทพอาวุธที่พระนารายณ์แสดงอิทธิฤทธิ์และบันดาลออกมานั้นมี 6 อย่าง ได้แก่ เสมา เกิดจากกำลังของพระอาทิตย์และพระจันทร์ โสภา เกิดจากกำลังของพระเพลิงและพระคงคา ชาลัก เกิดจากกำลังของพระยามงคลสุบรรณ ตรี (กลี หรือ กรีฑา) เกิดจากกำลังของเขาพระเมรุ พระเฆอ เกิดจากกำลังของพระยานกอินทรีย์ที่มีชื่อว่าท้าวศรีพิลาไลย และบ่วงบาศ เกิดจากพระยาอนันตนาคราช ดังแสดงให้เห็นจากภาพที่ 6 เทพอาวุธ ซึ่งปรากฏในตำราคชกรรม เลขที่ 108 มัดที่ 12

ภาพที่ 6 เทพอาวุธ : โสภา เสมา ชาลัก กรีฑา พระเมฆ
ตำราคชกรรม เลขที่ 108 มัดที่ 12

ผู้เขียนสังเกตเห็นอย่างหนึ่งว่าเทพอาวุธทั้ง 6 อันประกอบด้วย โสภา เสมา ชาลัก กรีฑา (กลี กีล หรือตรี) พระเมฆ และบ่วงบาศ นั้นเป็นอาวุธที่ใช้ประกอบการจับช้างเอกทันต์ตามที่ปรากฏอยู่ในตำนานครูปะกำทั้ง 4 และนำมาสู่การเป็นเครื่องมือที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมทางคชกรรม รวมทั้งเป็นวัสดุอุปกรณ์สำคัญในการสร้างสถานที่ประกอบพิธีพฤฒิบาศด้วยเช่นกัน (จะกล่าวไว้ในหัวข้อที่ 3 ข้อ 3.1 ต่อไป)

นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ต่างๆ ที่เกิดจากพระนารายณ์บันดาลเพื่อใช้เป็นพาหนะ เสาผูกช้าง เชือกผูกคอช้าง โดยปรากฏในข้อความดังนี้

ข้อความที่ 1

> "...พระนารายณ์เป็นเจ้าจึงกระทำด้วยเทวฤทธิ์เหยียดหัตถ์ซ้ายไปหยิบเอา**ใบไม้แถลงสาร คือ**โลกทั้งหลายเรียก**ใบแสมสาร** มาใบหนึ่งโยนลงในมหานที บัดเดี๋ยวใจก็กลับเป็นนาวาอันใหญ่..."
> (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

จากข้อความที่ 1 เนื้อหากล่าวถึง พระนารายณ์บันดาลใบแถลงสาร หรือใบแสมสาร ให้เป็นเรือเพื่อพาคนทั้งสี่ล่องข้ามห้วงมหานทีไปอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำ

ข้อความที่ 2

> “.....แล้วพระเป็นเจ้าเอา**ตรี**ปักลง ณ พื้นพระธรณี**อธิษฐานให้เป็นต้นไม้มะตูม**แล้วเอาหางอุรเคนทร์กระหวัดไว้กับต้นไม้มะตูม แล้วเอาพระหัตถ์ขวา ทึ้งเอา**วลีวัลย์มาอธิษฐานให้เป็นทาม เป็นพับเฌอ**คล้องคอคชเอกทันต์เข้าไว้กับไม้คูน....” (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

จากข้อความที่ 2 เนื้อหากล่าวถึง เมื่อพระนารายณ์ซัดบ่วงบาศถูกเท้าขวาช้างเอกทันต์ได้แล้ว พระนารายณ์จึงนำตรีปักลงที่พื้นดินแล้วอธิษฐานเป็นต้นมะตูม อธิษฐานเอาเถาวัลย์เป็นทาม คือเชือกที่ใช้คล้องคอช้าง และเป็นพับเฌอคล้องคอผูกเข้าไว้กับต้นคูนอีกที ก่องแก้ว วีระประจักษ์ (2564: 26) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับ พับเฌอ ไว้ว่า พับเฌอ น่าจะหมายถึงสายลำโยง คือเชือกหนังหรือเชือกปะกำที่ใช้ล่ามต่อจากทามคอไปผูกติดไว้กับต้นไม้

2.3 มูลเหตุของพิธีกรรมทางพฤฒิบาศ

เนื้อหาในตำนานครูปะกำได้บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสถานที่ในพิธีพฤฒิบาศที่ปรากฏในตำราพฤฒิบาศทำให้เห็นมูลเหตุที่มาของพิธีกรรมทางพฤฒิบาศศาสตร์ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานครูปะกำ ดังข้อความว่า

> “...ครั้นถึงเชิงภูเขาอันหนึ่ง มีเหมืองน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเป็นป่าไม้คูนไม้ยอมีโดยมาก เป็นที่ช้างเอกทันต์อาศัยอยู่ที่นั้น คนทั้งสี่จึงกราบทูลว่าที่อยู่ช้างเอกทันต์อันร้ายนั้นเคยอยู่ที่อันนี้ข้าพระบาทกลัวนักขอพระเป็นเจ้าช่วยป้องกันอันตรายข้าพระองค์ทั้งสี่ด้วย พระนารายณ์เป็นเจ้าจึงกระทำเทวฤทธิ์ร่ายวิษณุมนต์สามคาบแล้ว **กระทำประทักษิณเป็นทักษิณาวัตร ถ้วนสามรอบแล้วเอาพระเฌอปักลง ณ พื้นพระธรณี แล้วเอาพระรัศมีพระเพลิงมาประดิษฐานไว้ทั้งเฉวียงสดำ พระเป็นเจ้ามีเทวโองการเรียกพระมหาวิฆเนศให้มาประจำพระเพลิงฝ่ายขวา แล้วพระองค์ก็ถอดเอาสายธุรำ**

ของพระองค์ อธิษฐานให้เป็นพระเทวกรรม นั่งประจำพระเพลิงฝ่ายซ้าย แล้วให้คนทั้งสี่สังวัทยายมนต์พฤฒิบาศนั่งรักษาตัวอยู่ในที่นั้น...” (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

จากข้อความข้างต้น แสดงถึงให้เห็นถึงที่มาของการเกิดพฤฒิบาศศาสตร์ที่เชื่อมโยงมาจากการสร้างสถานที่ด้วยเทพอาวุธในตำนานครูปะกำ เนื้อหาดังกล่าวเชื่อมโยงสอดคล้องกับตำราพฤฒิบาศซึ่งเป็นเอกสารโบราณที่เก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากรอีกด้วย

นอกจากนี้เนื้อหาในตำนานครูปะกำยังแสดงถึงที่มาในเรื่องการจับช้าง หรือการคล้องช้าง ดังข้อความต่อไปนี้

“พระนารายณ์เป็นเจ้าทรงเทพอาวุธทั้งห้า เข้าต่อยุทธด้วยคชเอกทันต์เป็นสามารถ คชเอกทันต์สิ้นกำลังเห็นจะต้านทานพระเป็นเจ้ามิได้ก็บ่ายหน้าจะหนี **พระเป็นเจ้าจึงทรงบาศอุรเคนทร์ชัดถูกเท้าขวาอสูรเอกทันต์ แล้วพระเป็นเจ้าเอาตรีปักลง ณ พื้นพระธรณีอธิษฐานให้เป็นต้นไม้มะตูมแล้วเอาหางอุรเคนทร์กระหวัดไว้กับต้นไม้มะตูมแล้วเอาพระหัตถ์ขวา ทิ้งเอาวลีวัลย์มาอธิษฐานให้เป็นทาม เป็นพับเฌอคล้องคอคชเอกทันต์เข้าไว้กับไม้คูน**” (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

เนื้อหาข้างต้นแสดงถึงมูลเหตุที่มาของการจับช้าง นอกจากจะปรากฏเนื้อหาวิธีการในรูปแบบของเอกสารโบราณแล้ว วิธีการในการจับช้างก็ยังคงหลงเหลืออยู่ในกลุ่มชาวกูยที่มีอัตลักษณ์และมีตำราคชศาสตร์เป็นของตนเอง ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยในโครงการเก็บรวบรวมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง ตำราคชศาสตร์ชาวบ้านชาวกูยเมืองสุรินทร์ ที่เก็บรวบรวมองค์ความรู้ทางคชศาสตร์ของชาวกูย เช่น เรื่องการจับช้าง ผีปะกำ พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับช้าง การฝึกช้าง เป็นต้น ซึ่งสืบทอดโดยการปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่น (อัษฎางค์ ชมดี และคณะ 2555)

2.4 มูลเหตุของการเกิดครูปะกำทั้ง 4

เนื้อหาในตำนานครูปะกำ ในตำราคชกรรมนั้นได้กล่าวถึงมูลเหตุการเกิดครูปะกำทั้ง 4 โดยกล่าวว่าเกิดจากการประสิทธิ์ศิษย์ หมายถึง การรับให้เป็นศิษย์ หรือเรียกอีกอย่างว่า ครอบครู เพื่อเป็นการแสดงว่าผู้นั้นได้เป็นศิษย์โดยสมบูรณ์ ในตำนานกล่าวว่า พระนารายณ์ได้มอบเครื่องใช้เพื่อเป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ให้ครูปะกำทั้ง 4 ได้แก่ พระโภควันดีได้ประสิทธิศิษย์ด้วยเหล็กซอง นางสิระวังได้ประสิทธิศิษย์ด้วยบ่วงบาศ พระคชศาสตร์ได้ประสิทธิศิษย์ด้วยขอ และพระศาสตรกรรมได้ประสิทธิศิษย์ด้วยตลุงแลชนักแลปลอก ดังข้อความต่อไปนี้

> "...**พระเป็นเจ้าจึงเอาตำหรับพฤทธิบาศประสิทธิ์ให้คนทั้งสี่เป็นปะกำ** สำหรับได้ปราบหมู่ช้างทั้งหลายแลสอนกุลบุตรให้กระทำการคชกรรมต่อไป.....ฝ่ายปะกำทั้งสี่กลับมาที่อยู่ได้สอนกุลบุตร ซึ่งเป็นหมอช้างให้ทำการคชกรรมทั้งหลายแต่นั้นมา จึงมีนามปรากฏว่า**พระโภควันดี ได้ประสิทธิศิษย์ด้วยเหล็กซอง**เป็นที่ 1 **นางสิระวังได้ประสิทธิศิษย์ด้วยบ่วงบาศ**เป็นที่ 2 **พระคชศาสตร์ได้ประสิทธิศิษย์ด้วยขอ**เป็นที่ 3 **พระศาสตรกรรมได้ประสิทธิศิษย์ด้วยตลุงแลชนักแลปลอก**เป็นที่ 4 หมอเฒ่าทั้งหลาย**จึงเรียกว่าครูปะกำทั้ง 4**..." (ตำราคชกรรม เลขที่ 109 ม.ป.ป.)

เนื้อหาตำนานครูปะกำไม่เพียงแต่เป็นในแง่ของเรื่องเล่าเท่านั้น สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมูลเหตุที่จะสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงเรื่องของการเกิดสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดช้างเอกทันต์ การเกิดสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมสำคัญทางพฤฒิบาศ รวมทั้งการเกิดครูปะกำทั้ง 4 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานครูปะกำสามารถเชื่อมโยงไปสู่ตำราพฤฒิบาศที่เป็นหลักฐานในรูปแบบเอกสารโบราณที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

3. ตำนานครูปะกำกับความสัมพันธ์สู่ตำราพฤฒิบาศ

เมื่อศึกษาเนื้อหาในตำราคชกรรม ฉบับหอสมุดแห่งชาติในประเด็นความเชื่อมโยงกับตำราพฤฒิบาศพบว่าตำราทั้งสองเรื่องมีความเชื่อมโยงด้านเนื้อหาซึ่งว่าด้วยการคชกรรมต่างๆ ได้แก่ การจับช้างหรือการคล้องช้าง การดูลักษณะช้างและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับช้าง ผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าว คือ พราหมณ์พฤฒิบาศเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการคล้องช้างอย่างชำนาญ และปฏิบัติพิธีกรรมได้อย่างถูกต้อง นอกจากการจับช้างหรือคล้องช้างซึ่งถูกมองว่ามีที่มาจากตำนานการกำเนิดครูปะกำแล้วในตำราพฤฒิบาศยังมีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่แสดงถึงพิธีกรรมซึ่งสอดคล้องกับตำนานการกำเนิดครูปะกำอีกด้วย

ตำราพฤฒิบาศที่เก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร นั้นจัดอยู่ในหมวดสัตวศาสตร์ มีจำนวน 7 ฉบับ เป็นทั้งหนังสือสมุดไทยดำและไทยขาว หนังสือสมุดไทยดำมี 3 ฉบับ ได้แก่ พระตำราพฤทธิบาศ เลขที่ 99 พระสมุดพระราชพิทธีพฤทธิบาศช้าง เลขที่ 164 และพระตำราพฤทธิบาศ เลขที่ 166 ส่วนสมุดไทยขาวมี 4 ฉบับ ได้แก่ พระตำราพฤทธิบาศ เลขที่ 100 พระตำราพฤทธิบาศเล่ม 1 เลขที่ 101 พระตำราพฤทธิบาศเล่ม 6 เลขที่ 102 และพระสมุดตำราพฤทธิบาศ เลขที่ 167 และยังพบการใช้ชื่อ ตำราคชกรรม เอกสารเลขที่ 108 มัดที่ 12 ซึ่งปรากฏการคัดลอกเนื้อหาเกี่ยวกับพฤฒิบาศไว้ด้วยอีก 1 ฉบับ รวมตำราที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพฤฒิบาศทั้งสิ้น 8 ฉบับ

เนื้อหาส่วนหนึ่งที่ปรากฏในตำราพฤฒิบาศแสดงถึงพิธีกรรมซึ่งสอดคล้องกับตำนานการเกิดครูปะกำ มีดังต่อไปนี้

3.1 การสร้างสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางพฤฒิบาศ ซึ่งมีตัวอย่างของข้อความที่ปรากฏในตำราพฤฒิบาศดังนี้

> “...แล้วจึ่งปลูกโรงโดยลักษณ์นั้น แลในชันรมนั้นให้ภูนสถลทิน โดรณทวารทั้งสี่ทิศภูนสถลทินพระเทวกรรมแลอัฏยราญแลบาศ

กระยาคชกว้าง 1 ศอก ยาว 5 ศอก สูง 1 คืบ ภูนสถลทินไฟซ้ายขวา ในรั้วชันรมจัตุรัส 1 ศอก สูง 1 ศอก แล้วให้ปักธงบันลายนอกมุมรั้วชันรมหนอาคเนย์ ให้ปลูกชั้นรองสารในมุมรั้วชันรม หนอาคเนย์ให้ทำกีลอันหนึ่งแต่บัลลังก์ถึงปลาย 1 ศอก 1 คืบ 4 นิ้ว บัลลังก์สูง 7 นิ้ว ลงดิน 1 ศอก 6 นิ้ว เสมาโสภาชาลักแลฝังหนปัจจิมชันรองสาร ให้ปลูกพระเฆอสถาปนาหนปัจจิมกีลให้หุงภาวนาในรั้วชันรมหน บูรพาสารแลให้ประดับนี้ด้วยต้นกล้วยต้นอ้อยนาลิเกผล แลฉัตรธง ที่รั้วชันรมนั้นจงงามจงดีเสร็จแล้วให้พฤทธิบาศสนานกฤดาจามรแล้ว ตีเหล็กไฟด้วยมนต์นี้ (มนต์ภาษาเขมร)...” (พระสมุดพระราชพิทธี พฤทธิบาศช้าง เลขที่ 164, ม.ป.ป.)

เนื้อหาที่ปรากฏในพระสมุดพระราชพิทธีพฤทธิบาศช้างดังกล่าว สอดคล้องกับเนื้อหาการกำเนิดครูปะกำในส่วนที่เป็นมูลเหตุของพิธีกรรมทางพฤฒิบาศ เป็นเรื่องของการตั้งมณฑลล้อมรอบเพื่อป้องกันอันตรายแก่คนทั้ง 4 พระนารายณ์จึงแสดงเทวฤทธิ์ร่ายมนต์แล้วปักพระเฆอลงบนพื้นดิน แล้วเอาพระรัศมีพระเพลิงมาวางประดิษฐานไว้ทั้งซ้ายขวา อัญเชิญพระมหาวิฆเนศมาประจำพระเพลิงฝ่ายขวา แล้วพระองค์ก็ถอดสายธุรำของพระองค์อธิษฐานให้เป็นพระเทวกรรมนั่งประจำพระเพลิงฝ่ายซ้าย และให้คนทั้ง 4 นั้นบริกรรมมนต์คาถาทางพฤฒิบาศอยู่ภายในอาณาบริเวณที่ล้อมรอบนั้น ส่วนที่เป็นเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในการเกิดครูปะกำมีความเชื่อมโยงสอดคล้องอันแสดงให้เห็นถึงที่มาของการสร้างสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางพฤฒิบาศที่ปรากฏในตำราพฤฒิบาศดังกล่าว

ข้อสังเกตอีกประการในการสร้างสถานที่ประกอบพิธีพฤฒิบาศจะเห็นว่ามีการนำเทพอาวุธ ได้แก่ โสภา เสมา ชาลัก กรีฑา (กลี กีล หรือตรี) และพระเฆอ มาเป็นวัสดุอุปกรณ์สำคัญในการสร้างสถานที่ด้วยเช่นกัน แต่จะสังเกตเห็นว่า ไม่มีเทพอาวุธ “บ่วงบาศ” อาจเนื่องจากบ่วงบาศเป็นเชือกที่ใช้ในการคล้องที่ตัวช้างเป็นสำคัญ

3.2 การดูสถานที่เพื่อสร้างสถานที่ประกอบพิธี ซึ่งมีตัวอย่างของข้อความที่ปรากฏในตำราพฤฒิบาศดังนี้

> "...อันนี้กรมการยประกอบการยพิธีพระคชกรรม ให้พฤทธิบาศไป**ดูภูมิสถานจงศุภลักษณะจงใกล้แม่น้ำก็ดี เทวสถานก็ดี หาดทรายก็ดี พฤกษ์ใหญ่ก็ดี ภูเขาก็ดี**..." (พระสมุดพระราชพิทธีพฤทธิบาศช้าง เลขที่ 164, ม.ป.ป.)

จากเนื้อหาที่ปรากฏในตำราพฤฒิบาศข้างต้น ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงสอดคล้องกับเนื้อหาที่ปรากฏในตำนานครูปะกำเรื่องสถานที่อยู่อาศัยของบรรดาช้างที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะสังเกตได้จากในพื้นที่ป่าแห่งนั้นจะมีลักษณะเป็นเขา มีต้นไม้ขนาดใหญ่ อันได้แก่ ต้นไม้คูน ต้นไม้ยอจำนวนมาก รวมถึงเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ดังนั้นในการเลือกพื้นที่ที่จะตั้งเพนียดในการจับช้างหรือมณฑลพิธีในการประกอบพิธีทางพฤฒิบาศนั้นจะต้องดูลักษณะของสถานที่ที่ดีซึ่งช้างมักอาศัยอยู่ด้วย เนื้อหาส่วนนี้มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในตำนานครูปะกำที่ว่า "พระเป็นเจ้ากับคนทั้งสี่ลงนาวานั้นข้ามมหานทีไปถึงฝั่งฟากโน้น แล้วขึ้นจากนาวาอันนั้นเสด็จไปในราวป่าคนทั้งสี่ก็โดยเสด็จพระเป็นเจ้าไปด้วย **ครั้นถึงเชิงภูเขาอันหนึ่ง มีเหมืองน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเป็นป่า ไม้คูนไม้ยอมีโดยมาก เป็นที่ช้างเอกทันต์อาศัยอยู่ที่นั้น...**" (ตำราคชกรรม เลขที่ 109: ม.ป.ป.)

4. ตำนานครูปะกำกับความเชื่อในสังคมไทย

ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทในธรรมเนียมการบ้านเมืองและตำรับตำราต่างๆ ในประเทศสยามนั้น เจ้านายขุนนางรวมทั้งราษฎรก็เชื่อถือประพฤติตามพราหมณ์ที่ได้นับถือไสยศาสตร์เหล่านั้นมา คือมีความเชื่อและนับถือพระเป็นเจ้าทั้งสามซึ่งเป็นผู้สร้างโลก ได้แก่ พระอิศวรหรือพระศิวะ พระนารายณ์หรือพระวิษณุ และพระพรหม เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายในสังคมไทยแล้วก็ยังพบว่า แม้คนในสังคมไทยจะนับถือพระพุทธ

ศาสนาแต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์หรือลัทธิผีสางเข้ามาปะปนอยู่ด้วย (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2533: 1) โดยเฉพาะอิทธิพลของความเชื่อในศาสนาพราหมณ์นั้นกล่าวได้ว่าเป็นคติความเชื่อที่คนไทยยังเชื่อกันอยู่ควบคู่กับพุทธศาสนามาอย่างต่อเนื่อง

ตำนานครูปะกำในตำราคชกรรม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อด้านศาสนาพราหมณ์ที่ส่งอิทธิพลต่อสังคมไทยซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในคัมภีร์นารายณ์ 20 ปางกับคนไทยดังปรากฏในงานวิจัยของ นิยะดา เหล่าสุนทร (2540: 35) ที่ได้ศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนโดยศึกษาเรื่อง คัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง ที่เก็บรักษาไว้ในส่วนภาษาโบราณของหอสมุดแห่งชาติ (ส่วนหนึ่งมีการใช้ชื่อว่า นารายณ์ 10 ปาง) ทำให้เห็นว่าเนื้อเรื่อง นารายณ์ 20 ปาง ไม่ได้บอกเล่าแค่เรื่องราวการอวตารของพระนารายณ์เท่านั้น แต่ยังมีเรื่องราวอื่นๆ อีกมาก อันได้แก่เนื้อหาการกำเนิดของเทพเจ้าและสรรพสิ่งในจักรวาล (นิยะดา เหล่าสุนทร 2540: 41) ซึ่งในบรรดาเนื้อหาการกำเนิดต่างๆ ยังปรากฏเรื่องการกำเนิดช้าง กำเนิดครูปะกำทั้ง 4 อยู่ด้วย จากการที่ นิยะดา เหล่าสุนทร (2540: 136-140) ทำการปริวรรตเนื้อหาของคัมภีร์นารายณ์ 20 ปางนั้น ปรากฏให้เห็นว่าเป็นเนื้อหาเดียวกับตำนานการกำเนิดครูปะกำทั้ง 4 ที่บันทึกในตำราชื่อว่า ตำราคชกรรม เป็นหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 109 มัดที่ 12 ดังรายละเอียดในหัวข้อที่ 1 ทำให้สังเกตเห็นว่าตำนานการเกิดครูปะกำนี้เป็นส่วนหนึ่งในคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และไทยรับอิทธิพลและความเชื่อของการเกิดครูปะกำมาเป็นหลักวิชาในการปฏิบัติทางพฤฒิบาศศาสตร์ในราชสำนักไทยมาตั้งแต่อดีต และจะเห็นว่ามีการคัดลอกเนื้อหาแยกออกมาอยู่ในหมวดหมู่ของคชกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับชุดวิชาคชศาสตร์อีกด้วย ทั้งนี้ยังเห็นถึงความสอดคล้องกันทั้งตำราคชกรรมอันเป็นตำราคชศาสตร์ รวมทั้งคัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง หรือส่วนหนึ่งมีการใช้ชื่อว่า นารายณ์ 10 ปาง อันเป็นคัมภีร์ที่บอกเล่าตำนานหรือมูลเหตุที่มาของการกำเนิดสิ่งต่างๆ โดยมีเทพเจ้าเป็นผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ปราบหรือทำลายตามคติพราหมณ์

นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการคือชื่อเรียกเทพารักษ์ ดังข้อความที่ว่า “...พระนารายณ์เป็นเจ้ากระทำเทวฤทธิ์....หักรุกขเจ็ดประการมากวัดแกว่งเรียกเทพยดาอันชื่อว่า**มหาเมสอ** ให้ต้อนหมู่ช้างทั้งหลายมายังที่อันนั้น **พระมหาเมสอ**ได้ทราบวิษณุโองการก็ไล่หมู่ช้างเถื่อนทั้งหลายมายังที่นั้นทั้งสิ้น...” ซึ่งพบว่า พระมหาเมสอ เป็นเทวดาอารักษ์ในป่า ยังเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับคติความเชื่อของชาวกัมพูชาที่เรียกเทวดาที่รักษาภูเขานี้ว่า “เนียะตาเมซอ” ดังข้อความใน ประชุมเรื่องเพรง ภาคที่ 8 ส่วนหนึ่งว่า “...**เจ้าพ่อเมส**ในสรุกบาพนม ที่ทิศตะวันออกของภูเขาบาพนม มีภูเขาลูกเล็กๆ ลูกหนึ่งอยู่ใกล้ชายป่าสูงประมาณ 10 เมตร บนยอดเขานั้นตรงช่องว่างระหว่างก้อนหินก้อนใหญ่ที่เรียงซ้อนกันอยู่ ผู้สร้างทำเป็นชั้นสูงขึ้นไปประมาณครึ่งเมตรเรียงซ้อนไปกับก้อนหินซึ่งยื่นเข้ามาในโรงเรียน บนชั้นหินที่เรียงกันมีรูปปั้นเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์วางเรียงเป็นแถว...” (คณะกรรมการวัฒนธรรมกัมพูชา 2545: 52-56) จะเห็นว่าจากข้อความที่กล่าวถึงพระนารายณ์กระทำเทวฤทธิ์เรียกเทพยดาชื่อว่าพระมหาเมสอให้ต้อนหมู่ช้างทั้งหลายที่ปรากฏในต้นฉบับสมุดไทยนั้น ยิ่งเป็นหลักฐานอย่างชัดเจนว่า พระเมสอ หรือ พระมหาเมสอ นั้นเป็นเทวดาองค์หนึ่งที่อยู่ในป่าเขา และเป็นผู้รักษาคุ้มครองป่า นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นอีกว่าทั้งไทยและกัมพูชาน่าจะได้รับคติความเชื่อเดียวกันเนื่องจากมีการใช้ชื่อคำเดียวกันในการเรียกชื่อเทวดาอารักษ์ป่าเขา

บทสรุป

ตำนานครูปะกำ เป็นเรื่องราวที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการอธิบายถึงเหตุอันเป็นที่มาของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยคชกรรม ทั้งเรื่องที่มาของครูปะกำ พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับช้าง การจับช้างและการเลี้ยงช้าง รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้เกี่ยวกับช้าง เนื้อหาในตำนานครูปะกำมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกับตำราพฤฒิบาศซึ่งเป็นตำราสำคัญว่าด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง

หากพิจารณาเนื้อหาตำนานครูปะกำแล้วแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลทางความเชื่อที่มาจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งนับถือเทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและก่อกำเนิดสิ่งต่างๆ เนื้อหาตำนานการกำเนิดครูปะกำที่เป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์นารายณ์ 20 ปางแสดงให้เห็นว่าส่วนของพิธีกรรมทางพฤฒิบาศนี้ได้รับอิทธิพลมาจากคติพราหมณ์อย่างชัดเจน โดยได้มีการนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบททางสังคมและจารีตประเพณีของไทยในยุคสมัยต่างๆ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

หากพิจารณาข้อมูลเนื้อหาตำนานครูปะกำและตำราพฤฒิบาศ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและนำมาใช้ในสังคมไทยจะพบว่ามีลักษณะการประยุกต์แบบผสมผสานทางความเชื่อทั้งในส่วนที่เป็นคติทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังมีส่วนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีและอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติอีกด้วย ดังปรากฏในหลักการว่าด้วยพฤฒิบาศศาสตร์ที่มีการยึดถือครูปะกำเป็นบรมครูสูงสุดในทางคชศาสตร์ ในอีกมุมหนึ่งความเชื่อเรื่องครูปะกำหรือผีปะกำยังปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมในการบวงสรวงบูชาให้เห็นอยู่ในกลุ่มชาวกูยที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่จับช้างและเลี้ยงช้างในวิถีชีวิตประจำวัน โดยคนกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าผีปะกำจะสถิตในเชือกบาศที่ใช้ในการจับช้าง และคอยปกป้องดูแลผู้ที่ออกป่าไปจับช้าง แม้ว่าในปัจจุบันการออกไปจับช้างรวมถึงพิธีทางพฤฒิบาศนั้นจะไม่ปรากฏให้เห็นแล้วแต่ก็ยังหลงเหลือในรูปแบบของเอกสารโบราณอันเป็นตำราโบราณที่มีคุณค่าหาได้ยากยิ่งซึ่งได้บันทึกศาสตร์เหล่านี้ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้กันต่อไป

หลักฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งในปัจจุบันที่หลงเหลือให้เห็นถึงร่องรอยของตำนานครูปะกำที่นำมาสู่ตำราพฤฒิบาศนั้น คือ ศาลเจ้าพ่อหอเชือก ซึ่งตั้งอยู่ในกรมศิลปากร จากร่องรอยคำกล่าวที่ปรากฏถึงการประกอบพิธีทางคชกรรม ได้กล่าวถึงศาลเจ้าพ่อหอเชือกที่สรุปได้ว่า หอเชือกเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปหรือพระครูปะกำ ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของบรรดาครูช้างและหมอเฒ่าและเป็นที่เก็บเชือกบาศของหมอช้าง อีกทั้งยังเป็นที่ประกอบ

พิธีคชกรรมประจำปี ได้แก่ พิธีทอดเชือกดามเชือกเพื่อตรวจสอบความแข็งแรงของเชือกและเป็นการบูชาไหว้ครู ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ที่ฝึกหัดช้างจะต้องเสด็จเข้าร่วมพิธีทุกพระองค์ แม้ในปัจจุบันไม่ได้มีการประกอบพิธีทางคชกรรมแล้ว แต่ก็ยังคงความเชื่อว่าศาลเจ้าพ่อหอเชือกเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาภูมิสถานและเป็นที่เคารพบูชาตลอดมา (กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร, 2561)

ภาคผนวก คำปริวรรต

ตำราคชกรรม เลขที่ 109 มัดที่ 12

เรื่องหนึ่ง กำหนด 14 โคลง ลงศิลา 2 แผ่น

ในไตรดายุคหนึ่ง พระอิศวรเป็นเจ้าสถิต ณ เขาไกรลาศ ในวันเมื่อพระเป็นเจ้าทั้งสามมาประชุมพร้อมกัน ยังมีพรหมจำพวกหนึ่ง เห็นพรหมธาดาทรงหงส์ทองเป็นพาหนะ พรหมจำพวกนั้นมีความริษยาแก่พรหมธาดาเป็นอันมาก กรรมอันนั้นจึงได้จุติลงมาบังเกิดเป็นช้างชื่อเอกทันต์ งาเดียวงอกกลางเพดานมีอำนาจมาก จะแทงเงาแลรอยเท้า มนุษย์แลสัตว์ทั้งหลายก็ถึงแก่มรณภาพสิ้น ช้างนั้นหยาบช้านักเที่ยวกระทำย่ำยีตรีโลกทั้งหลายได้ความเดือดร้อนนัก จึงพระนักสิทธิทั้งหลาย มีฤๅษีจุฬามหาพรหมเป็นต้น ปรึกษาพร้อมกันแล้ว จึงขึ้นไปเฝ้าพระอิศวรเป็นเจ้า กราบทูลประพฤติเหตุทั้งปวง พระอิศวรเป็นเจ้าจึงมีเทวโองการให้เทพยดาทั้งสองอันมีนามปรากฏชื่อว่าจัตุบทจัตุบาท ไปเชิญเสด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าในเกษียรสมุทร มา ณ เขาไกรลาศ จึงพระอิศวรเป็นเจ้ามีเทวโองการ ประสาทพรให้พระนารายณ์ลงมาปราบอสูรเอกทันต์ พระนารายณ์เป็นเจ้ารับเทวโองการแล้วจึงกระทำด้วยเทวฤทธิ์ประดิษฐานให้กรเป็นหกกร ทรงเทพอาวุธหกอย่าง อย่างหนึ่งเอากำลังพระอาทิตย์พระจันทร์มากระทำให้เป็นเทพอาวุธอันชื่อว่าเสมา อย่างหนึ่งเอากำลังพระเพลิงพระคงคากระทำเป็นเทพอาวุธชื่อว่าโสภาอย่างหนึ่งเอากำลังพระยามงคลสุบรรณมากระทำเป็นเทพอาวุธ ชื่อว่าชาลัก อย่างหนึ่งเอากำลังเขาพระเมรุ มากระทำเป็นเทพอาวุธชื่อว่าตรี อย่างหนึ่งเอากำลังพระยานกอินทรี อันชื่อว่าท้าวศรีพิลาไลยมาเป็นเทพอาวุธชื่อว่าพระเมฆ อย่างหนึ่งเอาพระยาอนันตนาคราชมากระทำเป็นบ่วงบาศ แล้วพระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จลงมามนุษย์โลก เที่ยวไปในทิศทั้งสี่เพื่อจะแสวงหาซึ่งช้างเอกทันต์อันเที่ยวกระทำย่ำยีตรีโลกทั้ง

หลาย จึงมาถึงทุ่งนาอันหนึ่งพบคนชาวนาทั้งสี่ในที่ตำบลนั้น คนผู้เป็นพี่ใหญ่ชื่อว่าโภควันดี พี่หญิงที่สองชื่อว่าสิระวัง น้องทั้งสองชื่อว่าคชศาสตร์หนึ่ง ศาสตรกรรมหนึ่ง ทำนาเลี้ยงชีวิตอยู่ในที่อันนั้น จึงพระนารายณ์เป็นเจ้า มีเทวโองการตรัสถามคนทั้งสี่ว่า ท่านเห็นช้างเอกทันต์มาทางนี้บ้างหรือไม่ คนทั้งสี่เห็นพระเป็นเจ้าหกกรทรงเทพอาวุธต่างๆ ก็ตกใจลงคำนับโดยเบญจางคประณต แล้วทูลว่าช้างเอกทันต์อยู่ฝั่งนทีฟากโน้น ช้างนั้นร้ายกาจนักกระทำย่ำยีโลกทั้งหลายให้ได้ความเดือดร้อนนัก ซึ่งท่านมาถามนี้จะประโยชน์อันใด พระเป็นเจ้ามีเทวโองการตรัสตอบคนทั้งสี่ว่า ถึงกำหนดไตรดายุค ตัวเราคือนารายณ์ จะมาปราบเหล่าสัตว์บาปให้โลกทั้งหลายเป็นสุข คนทั้งสี่ได้ฟังดังนั้นมีความยินดีเป็นอันมาก กราบถวายบังคมพระเป็นเจ้าแล้วทูลว่า ข้าพระบาททั้งสี่ ขอโดยเสด็จพระเป็นเจ้าด้วย จะขอเป็นสานุศิษย์ทำการคชกรรมด้วยพระองค์ พระเป็นเจ้าทรงอนุญาตคนทั้งสี่ คนทั้งสี่ก็นำพระเป็นเจ้าไปยังฝั่งนทีอันใหญ่ แล้วกราบทูลพระเป็นเจ้าว่า มหานทีกว้างใหญ่นัก ข้าพระองค์หาสิ่งซึ่งจะข้ามไปมิได้พระนารายณ์เป็นเจ้าจึงกระทำด้วยเทวฤทธิ์เหยียดหัตถ์ซ้ายไปหยิบเอาใบไม้แถลงสาร คือโลกทั้งหลายเรียกใบแสมสารมาใบหนึ่งโยนลงในมหานที บัดเดี๋ยวใจก็กลับเป็นนาวาอันใหญ่ พระเป็นเจ้ากับคนทั้งสี่ลงนาวานั้นข้ามมหานทีไปถึงฝั่งฟากโน้น แล้วขึ้นจากนาวาอันนั้นเสด็จไปในราวป่าคนทั้งสี่ก็โดยเสด็จพระเป็นเจ้าไปด้วย ครั้นถึงเชิงภูเขาอันหนึ่งมีเหมืองน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเป็นป่า ไม้คูนไม้ยอมีโดยมาก เป็นที่ช้างเอกทันต์อาศัยอยู่ที่นั้น คนทั้งสี่จึงกราบทูลว่าที่อยู่ช้างเอกทันต์อันร้ายนั้นเคยอยู่ที่อันนี้ข้าพระบาทกลัวนักขอพระเป็นเจ้าช่วยป้องกันอันตรายข้าพระองค์ทั้งสี่ด้วย พระนารายณ์เป็นเจ้าจึงกระทำเทวฤทธิ์ร่ายวิศณุมนต์สามคาบแล้วกระทำประทักษิณเป็นทักษิณาวัตร ถ้วนสามรอบแล้วเอาพระเฆอปักลง ณ พื้นพระธรณี แล้วเอาพระรัศมีพระเพลิงมาประดิษฐานไว้ทั้งเฉวียงสดำ พระเป็นเจ้ามีเทวโองการเรียกพระมหาวิฆเนศให้มาประจำพระเพลิงฝ่ายขวา แล้วพระองค์ก็ถอดเอาสายธุรำของพระองค์ อธิษฐานให้เป็นพระเทวกรรม นั่งประจำพระเพลิงฝ่ายซ้าย แล้วให้คนทั้งสี่สังวัทยายมนต์พฤฒิบาศนั่งรักษาตัวอยู่ในที่นั้น จึงพระเป็นเจ้ากระทำเทวฤทธิ์ หักรุกขเจ็ดประการมากวัดแกว่งเรียกเทพยดาอันชื่อว่ามหาเมสอ ให้ต้อนหมู่ช้างทั้งหลายมายังที่อันนั้นพระมหาเมสอได้ทราบวิศณุโองการก็ไล่หมู่ช้างเถื่อนทั้งหลายมายังที่นั้นทั้งสิ้นแต่ช้างเอกทันต์นั้นเป็นพรหมมาบังเกิด เป็นชาติอิศวรพงษ์มิได้มาโดยวิศณุโองการพระเป็นเจ้าทรงพระพิโรธนัก จึงเอารุกขเจ็ดประการมาร่ายวิศณุมนต์ สามคาบฟาดลงรอยบทวลัญชะแห่งคชเอกทันต์นั้นถ้วนวาระสามหน เดชะอำนาจวิศณุมนต์บันดาลให้ ช้างเอกทันต์ปวดศีรษะดังจะแตกออกเจ็ดภาคมิอาจที่จะทนอยู่ได้ก็วิ่งมาด้วยกำลังโกรธเข้ายุทธนาด้วยพระเป็นเจ้า พระนารายณ์เป็นเจ้าทรงเทพอาวุธทั้งห้า เข้าต่อยุทธด้วยคชเอกทันต์เป็นสามารถ คชเอกทันต์สิ้นกำลังเห็นจะต้านทานพระเป็นเจ้ามิได้ก็บ่ายหน้าจะหนี พระเป็นเจ้าจึงทรงบาศอุร

เคนทร์ชัดถูกเท้าขวาอสูรเอกทันต์ แล้วพระเป็นเจ้าเอาตรีปักลง ณ พื้นพระธรณีอธิษฐานให้เป็นต้นไม้มะตูมแล้วเอาหางอุรเคนทร์กระหวัดไว้กับต้นไม้มะตูมแล้วเอาพระหัตถ์ขวา ทิ้งเอาวลีวัลย์มาอธิษฐานให้เป็นทาม เป็นพับเฌอคล้องคอคชเอกทันต์เข้าไว้กับไม้คูน แล้วพระเป็นเจ้าจึงเสด็จมาหยุดอยู่ใต้ร่มไม้ยอแล้วตรัสเรียกคนทั้งสี่ให้มาจากที่ซุ่มร่มอันนั้น พระเป็นเจ้าจึงเอาตำหรับพฤทธิบาศประสิทธิ์ให้คนทั้งสี่เป็นปะกำ สำหรับได้ปราบหมู่ช้างทั้งหลาย แลสอนกุลบุตรให้กระทำการคชกรรมต่อไป แล้วพระนารายณ์เป็นเจ้าจึงมีเทวโองการสั่งเทพคชนาค ให้เอาช้างเอกทันต์ไปไว้เป็นพาหนะของสมเด็จอมรินทราธิราชแต่ให้รักษาไว้ที่ป่าพรรณมนุษย์ทั้งหลาย แล้วพระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จกลับไปประทมสินธุ์ในเกษียรสมุทร ฝ่ายปะกำทั้งสี่กลับมาที่อยู่ ได้สอนกุลบุตรซึ่งเป็นหมอช้างให้ทำการคชกรรมทั้งหลายแต่นั้นมา จึงมีนามปรากฏว่าพระโภควันดี ได้ประสิทธิศิษย์ด้วยเหล็กซองเป็นที่หนึ่ง นางสิระวังได้ประสิทธิศิษย์ด้วยบ่วงบาศเป็นที่ 2 พระคชศาสตร์ได้ประสิทธิศิษย์ด้วยขอเป็นที่ 3 พระศาสตรกรรมได้ประสิทธิศิษย์ด้วยตลุงแลชนักแลปลอกเป็นที่ 4 หมอเฒ่าทั้งหลายจึงเรียกว่าครูปะกำทั้ง 4 จึงได้ห้ามไม้มะตูมไม้ยอไม้คูนมิให้หมอช้างทั้งปวงหักกิ่งถอดเปลือกเด็ดใบ เพราะเหตุพระเป็นเจ้าประสิทธิครูปะกำมาแต่ก่อนไว้ที่นั้น ด้วยเหตุดังนี้

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความ

กรมศิลปากร, 2478. **นารายณ์สิบปาง (ฉะบับโรงพิมพ์หลวง)**. ม.ป.ท., พิมพ์แจกในงานศพ นายกิ่ม แก้วเสมา ณ วัดรางบัว อำเภอภาษีเจริญ ธนบุรี วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2564. **ตำราช้างในเอกสารโบราณ**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

คณะกรรมการวัฒนธรรมกัมพูชา, 2545. **ประชุมเรื่องเพรง ภาคที่ 8**. พนมเปญ: โรงพิมพ์อบรม.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2533. **ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 ภาค ปกิณกะภาค 1 และประเพณีทำบุญวันเกิด**. ม.ป.ท., พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสำเภา พินิจค้า ณ เมรุวัดตรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร วันที่ 22 เมษายน พุทธศักราช 2533.

นิยะดา เหล่าสุนทร, 2540. **คัมภีร์นารายณ์ 20 ปางกับคนไทย**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.

พระมหาชลัน ภูริวฑฺโน (ชลันรัตน์), 2561. "การศึกษาวิเคราะห์วิบากกรรมของบุคคลที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท." **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา** 9(2): 69-81.

ราชบัณฑิตยสถาน, 2546. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ศิราพร ณ ถลาง, 2552. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์คติชนวิทยาและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัษฎางค์ ชมดี และคณะ, 2556. **โครงการเก็บรวบรวมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตำราคชศาสตร์ชาวบ้านชาวกูยเมืองสุรินทร์ เล่ม 1**. ม.ป.ท.

วิทยานิพนธ์

Ou Man, 2561. "ตำนานสร้างโลกของกลุ่มชนชาติไท-จ้วง: โลกทัศน์ ความเชื่อ และพิธีกรรม." ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

เอกสารต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

"ตำราคชกรรม.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นรงค์ (สีน้ำยา, หมึก). เลขที่ 108. หอสมุดแห่งชาติ.

"ตำราคชกรรม.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ 109. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระตำราพฤทธิบาศ.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล). เลขที่ 99. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระตำราพฤทธิบาศ.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหมึก. เลขที่ 100. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระตำราพฤทธิบาศ.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล). เลขที่ 166. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระตำราพฤทธิบาศ เล่ม 1.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหมึก. เลขที่ 101. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระตำราพฤทธิบาศ เล่ม 6.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นหมึก. เลขที่ 102. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระสมุดตำราพฤทธิบาศ.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นรงค์ (ดินสอ, สีน้ำยา, หมึก). เลขที่ 167. หอสมุดแห่งชาติ.

"พระสมุดพระราชพิทธีพฤทธิบาศช้าง.", ม.ป.ป. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นรงค์ (ทอง, ดินสอ, หรดาล). เลขที่ 164. หอสมุดแห่งชาติ.

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร, 2561. **ศาลเจ้าพ่อหอเชือก**. ค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2564, จาก https://th-th.facebook.com/prfinearts/posts/2014579405276160.